

ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ПОВТОРУ

Повтор – багатоаспектне функціональне утворення, яке включає когнітивні, комунікативні, прагматичні, лінгвосемантичні, лінгвостилістичні та екстралінгвістичні аспекти. У статті розглянуто філософський, соціальний, психофізичний та фізіологічний аспекти повтору, які визначають його онтологічний статус. Онтологічна сутність повтору проявляється в його функціональних властивостях.

Загальновідомо, що мова існує в декількох проявах. Ми можемо говорити про мовну структуру, мовну норму та мовну діяльність. З точки зору мовної діяльності причини мовних змін, поява тих чи інших тенденцій пов'язані з намаганням удосконалити мову як засіб передачі інформації з оптимізацією її використання для різних потреб комунікації. Джерелом та причиною ряду мовних змін вважають прагнення до економії висловлювання. Однак, підкреслення певних елементів інформації, їх емоційне підсилення і, навіть, тавтологічне дублювання викликані різноманітними мовними та позамовними факторами: від забезпечення надійності мови як засобу зв'язку, чіткості та переконливості суджень до досягнення певного прагматичного (стилістичного) ефекту.

Повтор – універсальна мовна категорія, що інтегрує лінгвокогнітивний, комунікативно-прагматичний, лінгвосемантичний та лінгвостилістичний аспекти мовної діяльності та є одним з проявів надлишковості у мовленні. Онтологічна сутність повтору визначається його функціональними властивостями – це рекурентне відтворення одиниць певного мовного рівня з метою реалізації прагматичної настанови висловлювання.

Повтор є канонізованим за досвідом явищем у природі та соціумі. Роль повторів у філософському осягненні світу важко переоцінити: будь-які закономірності є проявами стало відтворюваних, повторюваних процесів та явищ; отже, повторюваність веде до створення закономірності і є евристичним засобом її вивчення.

Мовний повтор як важлива риса усіх рівнів мови належить до кола явищ, що постійно перебувають у центрі уваги дослідників, і хоча його окремі типи досить детально описані в науковій літературі, досі не вироблено загальноприйнятих поглядів на сутність та функціональні властивості повтору.

Наріжним каменем дослідження повтору є його трактування як особливої онтологічної сутності, яка існує тільки у мовленні та є формою мовного функціонування.

Трактування повтору як особливої онтологічної сутності вимагає комплексного врахування його системно-структурних, комунікативно-прагматичних, когнітивно-семантичних та екстралінгвістичних аспектів.

Актуальність дослідження визначається зверненням до інтегративного та системного розгляду аспектів повтору в контексті нової когнітивно-дискурсивної парадигми сучасного мовознавства, а також необхідністю осмислення лінгво-філософської природи повтору в його функціональному розмаїтті.

Значущість дослідження повтору визначається, по-перше, недослідженою проблемою повтору як феномена риторики та стилістики та, по-друге, проблемою повтору в його зв'язку із синергетичною структурою тексту. На цьому теоретичному тлі докладне дослідження повтору в його типології та функціонуванні є певним внеском до загальнотеоретичної проблеми лінгвістичної класифікації повторів. Функціонуючи на синтаксичному, фонологічному та концептуальному рівнях повтор може зумовлюватись як суто лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами.

Метою цієї статті є опис саме екстралінгвістичних аспектів повтору як функціонального феномена.

У філософському сенсі принцип повторювання проявляє себе на всіх рівнях організації матеріального світу як фактор структуроутворення природних об'єктів. Коливання відмінних станів структури природного об'єкта визначає функціональні режими існування всього живого й неживого. Повторення з рекомбінаціями виявляє глибинну сутність структуроутворення біологічних та фізичних об'єктів. Як зазначає Ж. Делез, сучасний світ – це світ симулякрів. Людина в ньому не переживає Бога, а тотожність суб'єкта не переживає тотожності субстанції. Усі тотожності тільки симульовані і виникають, як оптичний ефект більш глибокої гри – гри відмінності та повторення. Повторюються саме повторення, розрізняються ж відмінності. Метою життя філософи вважають досягнення співіснування всіх повторень у просторі розподілу відмінностей: людина діє як певний суб'єкт, що мислить та спостерігає. Саме він здобуває нове, тобто спільне з псевдо повтореннями окремих випадків [1: 9, 19].

Універсальність повтору як одного з філософських чинників буття та певна простота принципу повторення робить об'єкти та системи більш надійними. У мистецтві широко використовується аналогічний принцип організації матеріалу, де підґрунтям композиції є принцип мотивованого, інваріативного повторення того чи іншого формального (орнамент, танець, музика, архітектура, фольклор) чи змістовного мотиву. В основі ритму також лежить повторюваність, періодична чи циклічна зміна. Той самий принцип реалізується на всіх рівнях мови як основа її структурної єдності, але специфіка полягає в утворенні сполучень елементарних об'єднань із зміною як інформативної ємності, так і протяжності складових самого коду [2: 17].

Мовна категорія повтору, на думку Ю.С. Степанова, не є результатом теоретичної побудови; вона реально існує як "щось" у мові лише в тій мірі, в якій протиставляється чомусь іншому, яке з ним пов'язане, але є відмінним від нього [3: 144]. На відміну від філософських категорій, які являють собою найбільш суттєві зв'язки реальної дійсності та пізнання, лінгвістичні категорії не мають такого фундаментального характеру. Вони характеризуються необхідними й достатніми для виділення категорії рисами, а їхні члени мають

однаковий набір критеріальних ознак та є рівноправними. Основним критерієм існування мовної категорії є протиставлення певного явища іншому, яке з ним пов'язане, але й відрізняється від нього. У повторі таким критерієм є опозиція **повторюваний елемент :: неповторюваний елемент** [4: 314].

Антропоцентрична сутність повтору розкривається вже згідно з класифікацією І.Р. Гальперіна, який виділяє два різновиди повторів – **значущі та незначущі** [5: 157-159]. Значущі повтори реально здійснюються з певною прагматичною метою (наприклад, виграти час, привертнути увагу, виразити згоду/незгоду зі співрозмовником, продемонструвати подив чи сумнів, підкреслити головну думку та ін.) [6: 78].

Незначущі, як правило, не плануються адресантом заздалегідь і не залежать від його волі. Вони можуть бути відновлені особливостями його фізичного стану (дефекти мови, кашель чи незвичайний емоційний стан (шок, переляк, подив тощо) [6: 78]. З точки зору продуцента, такий повтор не несе нової інформації і найчастіше навіть сам факт повтору не усвідомлюється як такий.

Використання комунікативно-незначущих ПКП (в даному випадку на рівні літерно-звукової рекуренції) пов'язане з такими характеристиками мовної особистості комуніканта, як:

1) фізичний стан (дефекти мови, кашель) та незвичайний емоційний стан (шок, переляк, подив тощо). На думку окремих авторів, повтор не є суто лінгвістичною, мовною категорією, а являє собою особливе психофізичне явище, що здійснюється на двох рівнях – слуховому та візуальному [7: 358]:

"The b-b-b-bastard - he seen me c-c-c-c-c-coming" (R.P. Warren).

2) недостатній рівень володіння мовою спілкування, нерозвиненість комунікативних навичок та вмінь [8; 9; 10; 11]. У цьому відношенні повтор є маркером недбалості чи повільної мови [12: 61]. На думку Дж. Вонг, саме поняття повтору часто випадало з поля зору лінгвістів, оскільки випадки повторів трактувалися, як непотрібне дублювання або навіть як показник відсутності у мовців необхідних мовних навичок. Отже, повтор можна було розглядати або як технічний прийом оповідача, або як характерну ознаку невмілого мовця [13: 407].

Причиною вживання повторів дітьми може бути недостатнє володіння ними мовою внаслідок незавершеності процесу соціалізації. Наприклад, у середньому класі Заходу такий набір ознак, як невелика довжина речень, високий голос, швидкий темп імперативів, індексує мову дітей, на відміну від мови дорослих (детальніше див. [14; 15; 16]):

3) схильність до вживання повторів як слів-паразитів, хезитації, ехоїстичних слів.

В окремих психолінгвістичних дослідженнях повтор представлено як прояв підсвідомості [17: 255; 18: 117], як "неконтрольований підтекст" [19: 40], як характерні вікові чи ментальні особливості [20; 21; 22; 23], і навіть як поєднання індивідуальної стратегії мовця з певним універсальним принципом. В онтологічному плані виникнення повтору пов'язують з першими стадіями фонологічного розвитку мови [24: 267].

Отже, повтор як лінгвістичне явище не виникає випадково чи автоматично. Цілком очевидно, що повтор не є якимось "стороннім" явищем, яке можна проігнорувати. Функціонує на трьох рівнях (синтаксичному, фонологічному і концептуальному), повтори є результатом обдумування, пошуку відповіді, вимушеної паузації тощо [25: 201].

Особливістю повтору в усному мовленні є повтори слів – так звані ехоїстичні слова і навіть частини недоказаних слів. У свідомості, як вже відзначалось, перебираються різні слова для визначення дії і об'єкта, про які мовець збирається говорити. Іноді рішення, що приймається, змінюється, але підготовлена артикуляційна база не встигає змінитись, і тоді в мові виникають сегменти слів. Слово, що мимоволі зривається з язика, може свідчити про бажання мовця виграти час для обдумування дискурсивної стратегії – як найкраще організувати дискурс, але це може свідчити також й про втрату ходу думки, який шляхом паузації намагаються відновити, або ж про незнання інформанта, про що вести мову далі, тощо. Повтори можуть бути і дистантними. Вони прослизують у мові іноді настільки мимовільно, безконтрольно з боку мовця, що важко навіть припустити, що їх призначення – виграти час для обдумування наступного мовного відрізка. Зазвичай їх називають "словами-паразитами, бур'янами, зайвими словами, неповнозначними частками, discursive particles" тощо (див. детальніше роботу А.І. Кузнецової [26]), незалежно від того, як їх класифікують, – з психологічної точки зору чи з точки зору структуризації дискурсу. Вищевикладене надає змогу виділити наступні екстралінгвістичні аспекти повтору: **філософський, соціальний, психофізичний та фізіологічний**.

Отже, повтор – це явище, що належить до філософських чинників буття людини, характеризує мовну особистість як представника соціуму, відбиває особливості психофізичного чи психологічного стану людини; повтор може бути як інтенціональним, так і неусвідомленим. Сукупність даних ознак визначає онтологічний статус повтору як феномену, що належить водночас і світу людини, і мові, із чого й випливає необхідність антропоцентричного підходу до його аналізу. Досвід функціонального та системно-структурного аналізу повтору відкриває **перспективи** його подальшого дослідження, зокрема опису соціолінгвістичного аспекту функціонування повтору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Делёз Ж. Различие и повторение. – М.: ТОО ТК "Петрополис", 1998. – 384 с.
2. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 296 с.
3. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
4. Швачко С.А., Соколова И.В., Кобякова И.К. Лингвистический статус повтора // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2002. – № 567. – С. 313-318.
5. Galperin I.R. Stylistics. – М.: Higher school publishing house, 1971. – 343 p.

6. Ігнатенко Л.Ю. Повтор як засіб зміни когнітивного значення вислову // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції "Треті Каразинські читання: методика і лінгвістика на шляху до інтеграції" 28 жовтня 2003р. – Х.: Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – С. 77-79.
7. Rugg M.D., Doyle M.C., Melan C. An event-related potential study of the effects within- and across-modality word repetition // *Language and Cognitive Process.* – 1993. – Vol. 8, № 4. – P. 357-377.
8. Harris C.L., Morris A.L. Repetition blindness occurs in nonwords // *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance.* – 2004. – Vol. 30, Iss. 2. – P. 305-318.
9. Morris A.L., Harris C.L. Repetition blindness: out of sight or out of mind // *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance.* – 2004. – Vol. 30, Iss. 5. – P. 913-922.
10. Morris A.L., Harris C.L. Sentence context word recognition, and repetition bliess // *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition.* – 2002. – Vol. 28, Iss. 5. – P. 962-982.
11. Whittlesea Bruce W.A., Masson Michael E.J. Repetition blindness in rapid lists: activation and inhibition versus construction and attribution // *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition.* – 2005. – Vol. 31, Iss. 1. – P. 54-67.
12. Raymond W.D., Dautricourt R., Hume E. Word-internal /t.d/ deletion in spontaneous speech: modeling the effects of extra-linguistic, lexical, and phonological factors // *Language Variation and Change.* – 2006. – Vol. 18. – P. 55-97.
13. Wong J. Repetition in conversation: a look at "first and second sayings" // *Research on Language and Social Interaction.* – 2000. – Vol. 33, № 4. – P. 407- 424.
14. Сепониене Р., Service Е., Курженлуома С., Чеур М., Нääтәнән R. Children's performance on pseudoword repetition depends on auditory trace quality: evidence from event-related potentials // *Developmental Psychology.* – 1999. – Vol. 35, Iss. 3. – P. 709-720.
15. Metsala J.L. Young children's phonological awareness and nonword repetition as a function of vocabulary development // *Journal of Educational Psychology.* – 1999. – Vol. 91, Iss. 1. – P. 3-19.
16. Ochs E. Indexicality and Socialization // In J.W.Stigler, R.A.Shweder, and G. Herdt, eds., *Cultural Psychology: Essays on Comparative Human Development.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – P. 123-142.
17. Nagata Hiroshi. Effect of repetition on grammaticality judgements under objective and subjective self-awareness conditions // *Journal of Psycholinguistic Research.* – 1989. – Vol. 18, № 3. – P. 255-269.
18. Kanwischer N.G. Repetition blindness: type recognition without token individuation // *Cognition.* – 1987. – Vol. 27, № 2. – P. 117-143.
19. Ронен О. Лексические и ритмико-синтаксические повторения и "неконтролируемый подтекст" // *Изв. АН РФ. Сер. лит. и яз.* – 1997. – Т. 56, № 3. – С. 40-44.
20. Prull M.W. Exploring the identification–production hypothesis of repetition priming in young and older adults // *Psychology and Ageing.* – 2004. –Vol. 19, Iss. 1. – P. 108-124.
21. Soto-Faraco S. An auditory repetition deficit under low memory load // *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance.* – 2000. – Vol. 26, Iss. 1. – P. 264-278.
22. Surber J.R. Effect of topic label repetition and importance on reading time and recall of text // *Journal of Educational Psychology.* – 2001. – Vol. 93, Iss. 2. – P. 279-287.
23. Taylor Tracy L., Ivanoff J. Inhibition of return and repetition priming effects in localization and discrimination tasks // *Canadian Journal of Experimental Psychology.* – 2005. – Vol. 59, Iss. 2. – P. 75-89.
24. Lleo C. Homonymy and reduplication: on the extended availability of two strategies in phonological acquisition // *Journal of Child Language.* – 1990. – Vol. 17, № 2. – P. 267-278.
25. Clark H.H., Wasow Th. Repeating words in spontaneous speech // *Cognitive Psychology.* – 1998. – Vol. 37, № 3. – P. 201-242.
26. Кузнецова А.И. Сходства и различия в спонтанной речи монолингвов и билингвов: факторы, влияющие на построение связанного текста в устной речи // *Материалы диалога 2001.* – Том 1. – М.: Протвино, 2001.– С. 34-36.

Матеріал надійшов до редакції 19.04.2008 р.

Малиновский Э.Ф. Экстралингвистические аспекты повтора.

Повтор – многоаспектное функциональное образование, которое включает когнитивные, прагматические, лингвосемантические, лингвостилистические и экстралингвистические аспекты. В статье рассмотрены философский, социальный, психофизический и физиологический аспекты повтора, которые определяют его онтологический статус. Онтологическая сущность повтора проявляется в его функциональных особенностях.

Malinovsky E.F. The Extralinguistic Aspects of Repetition.

Repetition is a multi-aspect functional formation which covers cognitive, communicative, pragmatic, linguosemantic, linguostylistic and extralinguistic aspects. The paper considers the philosophic, social, psychophysical and physiological aspects of repetition which determine its ontological status. The ontological essence of repetition is manifested in its functional peculiarities.